

RAZORUŽANJE I UJEDINJENE NACIJE

Razoružanje se već dugo nalazi na listi najaktuelnijih i najakutnijih problema međunarodnog prava. Počev od prvih datuma vezanih za to pitanje,¹ međunarodna zajednica je bila suočena sa različitim predlozima: od utopističkih projekata za »organizaciju stalnoga mira« do sprovođenja u život ove ideje na različitim konferencijama. Osnovni zadatak njihov bio je ne samo održavanje mira nego i regulisanje i smanjenje naoružanja. Međutim, o nekom razoružanju u pravom smislu reči nije bilo moguće govoriti ni pre prvog svetskog rata, jer je pravo na rat u tom periodu predstavljalo jedan od atributa državne suverenosti, a ni između dva svetska rata, za vreme postojanja Društva naroda, jer ni tada rat nije bio u svim slučajevima zabranjen.² Tek sa stvaranjem Organizacija Ujedinjenih nacija došlo je do suštinskih izmena u vezi sa razoružanjem. Tendencija, naglašena još u Atlanskoj povelji, Moskovskoj deklaraciji i Deklaraciji Ujedinjenih nacija iz 1942. godine³, nastavljena je i razrađena u Povelji UN. To novo stanje u oblasti razoružanja karakterišu dva momenta koja su došla do izražaja u Povelji: 1. za razliku od Pakta Društva naroda, koji je tolerisao postojanje rata u izvesnim slučajevima, reč rat ne figurira u Povelji UN. Samim tim i naoružanje kao jedan od faktora rata mora da se sagleda u sasvim novom kontekstu međunarodnog života; 2. u Paktu je razoružanje, u

¹ Fauchille ideju razoružanja u rudimentarnim formama vidi još u ustanovama grčkih Amfiktionija i rimskih Fecijala, a Jules Moch početak razoružanja, mada to vezuje za kontrolu, nalazi u postupku Caiusa Gracchusa koji je razoružao municipije. — Paul Fauchille: *Traité de Droit International Public*, Tome I, Paris, 1922, p. 199; Jules Moch: »Discours d'ouverture«, *Le désarmement est possible*, Copenhague—Paris, 1963, p. 17.

² Detaljno o ovim periodima videti: Miloš Radojković: »Les aspects juridiques du désarmement«, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo* br. 2/1962, str. 258—262; Isti pisac: »Obaveza društva da se razoružaju«, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo* br. 1—3/1966, str. 4 i dalje.

³ O ovim aktima i njihovom odnosu prema razoružanju videti M. Radojković: *Les aspects juridiques du désarmement* — *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo* br. 2/1962, str. 262—263; Isti pisac: »Obaveza država da se razoružaju«, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, br. 1—3/1966, str. 11 i dalje.

izvesnom smislu, bilo izdvojeno iz pitanja bezbednosti i održavanja mira, dok u Povelji ono sa njim čini neraskidivu celinu.⁴ Tek kada se obadva ova argumenta sagledaju u uzajamnom sadejstvu, dobija se jasna slika zašto Povelja jedino u članovima 11, 26, i 47. izričito pominje regulisanje i smanjenje naoružanja. Poveljom je inaugurisana i nadležnost određenih organa za pitanja koja se u vezi sa tim postavljaju. Član 11. stav 1. govori o tome da u okviru razmatranja »opštih načela saradnje na održavanju međunarodnog mira i bezbednosti, uključujući tu i načela na kojima počivaju naoružanje i regulisanje naoružanja«, Generalna skupština može da čini preporuke »članovima ili Savetu bezbednosti ili svima njima«. Dok za Generalnu skupštinu to ne predstavlja obavezu, za Savet bezbednosti to predstavlja dužnost i on mora »da uz pomoć Komiteta vojnog štaba, predviđenog u članu 47, izradi planove koji će se podneti članovima Ujedinjenih nacija radi ustanovljenja sistema regulisanja naoružanja. Ovakva nadležnost Saveta je razumljiva pošto je on prvenstveno odgovoran za održavanje međunarodnog mira i bezbednosti, a naoružanje, kao što je to više puta isticano, predstavlja opasnost za međunarodni mir i bezbednost. Kao pomoćni organ Saveta pominje se Komitet vojnog štaba, koji, prema članu 47 stav 1 Povelje, pruža pomoć Savetu u svim onim pitanjima koja se tiču »održavanja međunarodnog mira i bezbednosti i regulisanja naoružanja, kao i mogućnog razoružanja«.

Ako pomenuti članovi Povelje na ovakav način tretiraju problem razoružanja, šta onda danas predstavlja razoružanje sa pravnog aspekta? Da li je to politički princip ili je on već dobio karakteristike pravnog načela? Da li je naoružavanje kao takvo zabranjeno odredbama Povelje ili nije? O složenosti ovog pitanja govori i činjenica da su u dokritni zastupljena i potpuno suprotna gledišta. Profesor Bartoš, analizirajući ovo pitanje, dolazi do zaključka da »imamo samo proglašene političke principe da treba pristupiti razoružanju i zabrani oružja za masovno uništenje, ali ne i nekakva pravna pravila po kojima bi se države neposredno morale upravljati⁵, te »da je problem politički, da zavisi od velikih sila i da će velike sile biti te koje će mu, kad one to jednoglasno odluče, dati pravni aspekt«. ⁶ Na sasvim suprotnom stanovištu od ovog stoji profesor Punkin, koji princip razoružanja posmatra kao novo načelo međunarodnog prava pored principa nenapadanja, principa mirnog rešavanja sporova, samoopredeljenja naroda, miroljubive koegzistencije i zabrane propagande rata.⁷ Profesor Radojković naoružanje podvodi pod član 6 stav 3 Statuta Međunarodnog vojnog suda jer ga poistovećuje sa pripremanjem agresorskog rata, te o prekomernom naoružavanju govori kao o zločinu protiv mira⁸, na koji može da se nadoveže i zločin protiv čovečnosti.⁹

⁴ M. Radojković: *Les aspects . . .* str. 264.

⁵ Milan Bartoš: »Pravni aspekt razoružanja«, *Međunarodni problemi* br. 2/1955, str. 57.

⁶ *Ibidem*, str. 58.

⁷ Grigori I. Tunkin: *Droit international public (problèmes théoriques)*, Paris, 1965, pp. 55—59.

⁸ M. Radojković: »*Les aspects . . .*«, str. 265—266.

⁹ M. Radojković: »Obaveza država da se razoružaju«, str. 17.

Pošto smo konstatovali da se doktrina danas uglavnom slaže samo u tome da saglasnost oko pravnog aspekta razoružanja ne postoji, posebno u pogledu nuklearnog oružja¹⁰, i da se, čak, zastupaju i suprotna gledišta i od strane najuglednijih internacionalista, razmotrićemo šta je na planu razoružanja učinjeno u okviru Ujedinjenih nacija, kakva su rešenja nađena, da li se u nekim pitanjima došlo do saglasnosti, koje su tačke još uvek kamen spoticanja, jer »problem, u sadašnjem trenutku, nije samo da se u teoriji bavimo pravnim aspektima razoružanja nego, naročito, da im damo snagu i život«. ¹¹

Da bismo detaljnije i jasnije videli šta je u praksi Ujedinjenih nacija učinjeno na ovom području, kao i da bismo ispitati kakvog su međunarodne situacije i međunarodni odnosi imali uticaja na razoružanje, podelićemo ovaj rad UN na nekoliko faza¹² koje mogu da se uoče, mada njihove vremenske granice nisu tako odsečne kako će možda, izgledati iz naučnog izlaganja.

Prva faza počinje prvom sednicom Generalne skupštine, jer je već na njoj došlo do diskusije o razoružanju. Glavna njena karakteristika je monopol SAD na polju atomskog naoružanja i dominacija Sovjetskog Saveza u klasičnom oružju. Ovakav odnos biće polazna tačka ovih sila, jer se pitanje razoružanja u ovom periodu zaista odvijalo u njihovom direktnom suprotstavljanju. Posledice ove kvalitativne razlike u naoružanju bile su te da SAD nikako nisu htele da se odreknu atom-

¹⁰ I o pitanju nuklearnog oružja javila su se dva suprotna gledišta: izvesne države i pisci smatraju da današnje pozitivno međunarodno pravo ne zabranjuje nuklearno oružje. Ovakav stav sadrži, na primer, član 613 Pomorskih instrukcija SAD: »Danas ne postoji ni jedno pravilo međunarodnog prava koje izričito zabranjuje državama da upotrebljavaju nuklearno oružje u vođenju rata. U odsustvu izričite zabrane, upotreba ovih oružja protiv neprijateljskih boraca ili protiv drugih vojnih objekata je dozvoljena«. — Citirano prema Rudolf Bystricki: »Le problème du désarmement en droit international«, pp. 5 et 6, Contribution à l'étude des problèmes du désarmement, Bruxelles, 1958. Sličan način pravdanja upotrebe nuklearnog oružja nalazimo i u Priručniku vojske SAD iz 1956. godine. Schwarzenberger dozvoljava upotrebu nuklearnog oružja samo kao meru represalija. — Georg Schwarzenberger: The Legality of Nuclear Weapons, London, 1958, p. 35. Mnogobrojniji su oni koji smatraju da je nuklearno oružje zabranjeno: Bela Vitanyi: »Les armes et objectifs prohibés selon le droit international public«, Contribution..., p. 53; R. Bystricki: op. cit., p. 6; Eric Castren: »La protection juridique de la population civile dans la guerre moderne«, Revue générale de droit international public, no 1/1955, p. 136; N. D. Sinha: »L'expérimentation des bombes thermo-nucléaires est-elle légale?«, Contribution..., pp. 59—65; M. Radojković: »Posledice eksperimentalnih eksplozija atomskih i hidrogenskih bombi posmatrane sa stanovišta međunarodnog prava«, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu br. 2/1957, str. 142—146.

¹¹ R. Bystricki: op. cit., p. 15.

¹² Postoje različita mišljenja o određivanju ovih faza. Profesor V. M. Hvostov vrši sledeću podelu: prvi period od 1946—1949, drugi od 1950—1955, treći od 1956—1960. godine — V. M. Hvostov: »Pregovori o razoruženju. K istoriji vaprosas«, Meždunarodnaja žiznj br. 1/1961, str. 122—129 i br. 2/1961, str. 81—91; Chaumont govori samo o dva perioda: onom od 1946—1952. i od 1952 do naših dana — Charles Chaumont: L'Organisation des Nations Unies, Presses Universitaires de France, édition »Que sais-je«, Paris, 1964, p. 78.

skog, a SSSR klasičnog oružja, što je izvesnim piscima dozvolilo da period do 1952. godine smatraju periodom »negativne opozicije«.¹³

Ta nesaglasnost došla je do izražaja i u rezoluciji koju je 14. decembra 1946. godine, na svojoj 73. plenarnoj sednici, donela Generalna skupština¹⁴ kao i u nizu drugih rezolucija. U njoj nemamo konkretnih tretiranja pitanja razoružanja, nego samo određene konstatacije. Generalna skupština je, u skladu sa članom 11 Povelje UN, priznala neophodnost da se što pre pristupi regulisanju i opštem smanjenju naoružanja i oružanih snaga (tačka 1 pomenute rezolucije) i u tom smislu preporučila Savetu bezbednosti da pristupi istraživanju mera koje su neophodne da bi se ostvarili ovi ciljevi (tačka 2), da ispita izveštaje koje mu prezentira Komisija za atomsku energiju (tačka 4), kao i da osigura efikasne i praktične garantije u pogledu kontrole atomske energije i regulisanja i smanjenja naoružanja (tačka 5).

Zbog tako različitog tretiranja ove dve vrste oružja, obrazovane su i dve komisije: Komisija za atomsko naoružanje¹⁵ i Komisija za klasično naoružanje. Prva od njih formirana je rezolucijom Generalne skupštine od 24. januara 1946.¹⁶ i sastojala se od po jednog predstavnika država članica Saveta bezbednosti i predstavnika Kanade, ako njen predstavnik već po prvom osnovu nije ušao u Komisiju.

Zadaci Komisije za atomsku energiju, prema rezoluciji, sastojali su se u sveobuhvatnom ispitivanju, pre svega, atomske energije. U vezi sa tim data su joj sledeća prava i obaveze: a) da razvija, između svih nacija, razmenu osnovnih naučnih obaveštenja u miroljubive svrhe b) da osigura kontrolu atomske energije u onoj meri koja je potrebna da bi se osigurala njena upotreba u čisto miroljubive svrhe c) da odstrani iz nacionalnog naoružanja atomsko oružje i svako drugo oružje koje bi moglo da dovede do masovnih razaranja d) da preduzme efikasne mere zaštite, organizujući inspekcije u cilju zaštite država koje poštuju sporazume. Komisija je trebalo da svoje izveštaje upućuje Savetu bezbednosti, dok je Savet bezbednosti, ovom rezolucijom, bio ovlašćen da Komisiji daje uputstva o pitanjima koja se tiču bezbednosti. U tom smislu, Komisija je za svoj rad bila odgovorna Savetu bezbednosti.

Stvaranjem Komisije za atomsko naoružanje borba različitih mišljenja, pre svega SAD i SSSR, uporedo se vodila ne više samo u Generalnoj skupštini i Savetu bezbednosti nego i u ovom telu i bila je ovaploćena u Baruhovom planu¹⁷, koji je ime dobio po predlagачu, američkom predstavniku Baruhu, ali koji je još poznat i kao »plan za

¹³ Ch. Chaumont: op. cit., p. 78.

¹⁴ Za tekst rezolucije videti: N. U. Résolutions adoptées par l'Assemblée générale pendant la seconde partie de sa première session du 23 octobre au 15 décembre 1946, p. 65, 66, 67.

¹⁵ Komisija je stvorena na predlog SSSR-a — Meždunarodne odnošenja posle vtoroj mirovoj vojni, u redakciji A. G. Milejkovskij-a, Tom I, Moskva, 1962, str. 555.

¹⁶ Résolutions adoptées par l'Assemblée générale pendant la première partie de sa première session, p. 9.

¹⁷ N. U., Commission de l'énergie atomique, procès verbaux officiels, no 1, première séance, 14 juin 1946, pp. 4 et ss.

razoružanje Ujedinjenih nacija¹⁸, jer ga je Generalna skupština usvojila 1948. godine uprkos protivljenju sovjetskog bloka. U čemu se ustvari sastoji ovaj plan? Pre svega, SAD su njime predložile stvaranje jednog međunarodnog tela sa veoma širokim ovlašćenjima. Širina ovih ovlašćenja ogleda se u činjenici da je ovo telo trebalo da dobije potpuna i tačna obaveštenja o svetskim zalihama uranijuma i torijuma da bi se imala tačna predstava o njihovim izvorima, proizvodnji, preradi i raspodeli. Dalje je ovo telo trebalo da upravlja proizvodnjom fisionih materijala, što znači da bi ono trebalo da upravlja svim fabrikama koje proizvode ove materije u opasnim količinama, odnosno da u vezi sa ovim fabrikama ima potpuna ovlašćenja. U pogledu atomskog eksploziva, telo je trebalo da ima isključivo pravo istraživanja na ovom području kako bi moglo da spreči nedozvoljenu proizvodnju bombe, odnosno kako bi moglo da odredi graničnu liniju između posebno opasnih aktivnosti i onih koje to nisu. Da bi ovi ciljevi bili ispunjeni, Baruhov plan je predviđao da svaka fabrika koja koristi uranijum ili torijum, a čiji potencijal iskorišćavanja predstavlja opasnost, ne samo treba da bude pod budnom inspekcijom nego i pod upravom, bdenjem i kontrolom ovog tela.

Kasnije je Komisija za atomsku energiju iz ovog plana preuzela ono što se odnosi na međunarodno telo koje bi vršilo kontrolu atomske energije i u svom drugom izveštaju Savetu bezbednosti iznela osnovne principe u vezi sa tim.¹⁹

Već na prvi pogled vidi se da je ovaj plan imao sve karakteristike američkog stava: zadržati apsolutnu suprematiju i monopol na polju atomskog oružja.

Sovjetski Savez se sa ovim predlogom nije složio²⁰, a predstavnik SSSR-a Višinski je sledećim rečima izrazio to neslaganje: «Što se tiče sistema etapa koje su predložene u Baruhovom planu... glavna primedba protiv Baruhovog plana jeste da bi mere preduzete u ovim prvim etapama mogle da se tumače kao mere čiji je cilj favorizovanje predominacije SAD na atomskom području...».²¹

Neslaganje sa američkim planom dovelo je do toga da Gromiko 19. juna 1946. godine na zasedanju Komisije za atomsku energiju iznese »Predlog međunarodne konvencije o zabrani proizvodnje i upotrebe oružja koja koriste atomsku energiju u cilju masovnog uništenja«.²² Prema predlogu, strane ugovornice bi se obavezale: a) da ni u kom slučaju ne koriste atomsko oružje b) da zabrane proizvodnju i uskladištenje oružja koja koriste atomsku energiju c) da unište u roku od tri

¹⁸ Pierre Genevey: »Auf der Suche nach einer Abrüstungspolitik«, Europa Archiv no 23—24/1955, s. 8410.

¹⁹ N. U. Commission de l'énergie atomique, procès verbaux officiels, deuxième année, Supplément special, deuxième Rapport au Conseil de sécurité.

²⁰ O tome neslaganju videti: Meždunarodnie otnošenija posle vtoroj mirovoj vojni, Tom I, str. 558 i dalje.

²¹ N. U., Documents officiels de la troisième session de l'Assemblée générale, première partie, Séances plénières, p. 418.

²² N. U., Commission de l'énergie atomique, procès verbaux officiels, deuxième séance, pp. 26 et ss.

meseca, računajući od dana stupanja na snagu ove konvencije, sve stoke atomskog oružja, proizvedenog ili u toku proizvodnje. Povreda ovih tačaka predstavljala bi međunarodni zločin protiv čovečanstva.

Sve ovo govori o dubokom neslaganju velikih sila i o nemogućnosti nalaženja kompromisnog rešenja. Na taj način, diskusije u Komisiji za atomsku energiju izgubile su svaki značaj, pošto nijedna od velikih sila nije želela da napusti svoje pozicije. Posle povlačenja SSSR-a iz rada Komisije i ona sama ukinuta je 1952. godine.²³

Druga komisija u tom periodu bila je Komisija za klasično naoružanje, osnovana 13. februara 1947. godine rezolucijom Saveta bezbednosti²⁴, posle duže diskusije.²⁵ U tački 3 ove rezolucije, koja ustvari predstavlja akt o formiranju ove Komisije, ističe se da će se Komisija sastojati od predstavnika država članica Saveta bezbednosti. Komisija je imala zadatak da u roku od najviše tri meseca pripremi i podnese predloge o sledećem: a) o opštem i potpunom regulisanju i smanjenju naoružanja i oružanih snaga b) o praktičnim i efikasnim merama garancije u vezi sa opštim regulisanjem i smanjenjem naoružanja. Iako je ona stvorena kao Komisija za opšte smanjenje naoružanja, što se iz samog naslova rezolucije vidi, ipak su pitanja vezana za atomsku energiju isključena iz njene nadležnosti. To je i izričito rečeno u rezoluciji: »pitanja koja su u nadležnosti Komisije za atomsku energiju... isključena su iz domena ove Komisije«.²⁶

Komisija je 26. jula 1948. godine formirala komitet koji će joj pomagati u radu. U tom cilju komitet je podneo Komisiji dve rezolucije. Jedna od njih odnosila se na nadležnost Komisije (iako je to već u izvesnoj meri bilo regulisano rezolucijom o osnivanju Komisije) i u njoj je naglašeno da u njen delokrug ne spadaju pitanja atomskog, bakteriološkog, hemijskog i sličnih oružja. Druga rezolucija je sadržala sledeće principe rada Komisije: 1. sistem smanjenja i regulisanja naoružanja treba da bude prihvaćen od strane svih država; 2. on može biti prihvatljiv jedino u atmosferi poverenja i međunarodne bezbednosti; 3. bitni uslovi za ustanovljenje tog poverenja i bezbednosti su: stupanje na snagu jednog efikasnog ugovornog sistema saglasno članu 43 Povelje UN, sprovođenje efikasne kontrole atomske energije, zaključenje ugovora o miru sa Nemačkom i Japanom; 4. dozvoljeno naoružanje pojedinih zemalja treba da bude isključivo u granicama određenim Poveljom, a u svrhu očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti.²⁷

Sprovodeći i dalje svoju politiku zadržavanja prednosti u klasičnom naoružanju zabranom atomskog oružja, Sovjetski savez je na 143. plenarnoj sednici Generalne skupštine, 25. septembra 1948. godine, pod-

²³ N. U., Résolutions, Assemblée générale, Documents officiels, sixième session, Supplement no 20 (A/2119), p. 1.

²⁴ N. U., Conseil de sécurité, procès—verbaux officiels, deuxième année, Supplement no 5, annexe 13, p. 58.

²⁵ N. U., Conseil de sécurité, procès verbaux officiels, deuxième session, no 12, p. 227.

²⁶ Ibid., p. 59.

²⁷ Videti dokumente S/C 3/24; S/C 3/25; i S/C 3/27.

neo predlog rezolucije²⁸ kojom se preporučuje: 1) da svi stalni članovi Saveta bezbednosti smanje svoje kopnene, pomorske i vazdušne snage kojima raspoložu za jednu trećinu u roku od godinu dana; 2) da se zabrani atomsko-oružje; 3) da se formira, u okviru Saveta bezbednosti, organ međunarodne kontrole koji bi kontrolisao primenu mera koje se odnose na smanjenje naoružanja i oružanih snaga, kao i na zabranu atomskog oružja.

I ova rezolucija je bila odbačena zbog jasne namere Sovjetskog Saveza da zadrži preimućstvo u klasičnom naoružanju.

Komisija za klasično naoružanje, takođe, nije bila dugog veka. Na predlog Generalne skupštine²⁹, Savet bezbednosti je na svojoj 571. sednici 30. januara 1952. godine doneo odluku o njenom raspuštanju.

Iz do sada citiranih rezolucija i predloga rezolucija može se izvući zaključak da je jedno od pitanja za koje nije bilo moguće naći određeno rešenje, jer su države uporno branile svoje predloge, bilo pitanje kontrole naoružanja. U ovom periodu, naročito su se sukobila dva gledišta o ovom pitanju. Ona su jasno proizilazila iz diskusije delegata kako u Generalnoj skupštini, tako i u Savetu bezbednosti.

Zapadne zemlje traže da prvi korak ka razoružanju bude efikasna međunarodna kontrola razoružanja³⁰, jer prema rečima delegata SAD Johnsona »SAD smatraju da efikasna međunarodna kontrola atomske energije čini ključ celog problema i da to pitanje treba raspravljati na prvom mestu.«³¹ To je ista teza koju je James F. Burnes izložio pred Generalnom skupštinom 13. decembra 1946. godine.³² Zapadne sile su problem kontrole, kao prethodnog uslova uspeha na polju regulisanja naoružanja, povezale sa jednim problemom koji, zaista, može da nađe svoje mesto i u praksi. Ove sile ističu da kontrola onemogućava slučaj da jedna država, koja je poštovala međunarodni zakon, odnosno koja je pristupila regulisanju naoružanja, ostane slaba i bez odbrane u slučaju agresije, što ni u kom slučaju ne može doprineti međunarodnom miru i bezbednosti.³³ Prema Burnesu »svet treba da shvati da bez kolektivne

²⁸ N. U., Documents officiels de la troisième session de l'Assemblée générale, première partie, séances plénières, pp. 135 et ss; za tekst rezolucije takođe videti dokument A/658, objavljen u Documents officiels de la troisième session de l'Assemblée générale, première partie, Annexes aux comptes rendus analytiques des séances, p. 183.

²⁹ Videti tačku 2 rezolucije Generalne skupštine br. 502 (VI) od 11. januara 1952. godine — N. U., Resolutions, Documents officiels de l'Assemblée générale, sixième session, Supplement no 20 (A/2119).

³⁰ Za ovo rešenje zalaže se i John F. Kennedy: *Stratégie de la Paix*, traduit de l'américain, Paris 1961, pp. 43, 44. On smatra da prvi korak koji bi jedna od sila učinila ka razoružanju, zahteva da taj korak bude podvrgnut merama inspekcije i kontrole.

³¹ N. U., Conseil de sécurité, procès verbaux officiels, quatre vingt dixième séance, 9 janvier 1947.

³² N. U., Documents officiels de la seconde partie de la première session de l'Assemblée générale, Séances plénières, p. 1289.

³³ N. U., Conseil de sécurité, procès-verbaux officiels, deuxième année, no 2, pp. 31 et 32.

garantije nema kolektivnog razoružanja»³⁴, jer »mi znamo iz iskustva da je opasno računati sa sistemom regulisanja koji nema kolektivnu primenu«.³⁵ Ova teza je više puta ponavljanja u Ujedinjenim nacijama. Pored delegata SAD³⁶, i delegat Kanade Martin je zatražio garantije da država koja pristupi razoružanju neće biti napadnuta i pobeđena od strane države koja to nije učinila.³⁷ Neki su pokušali da nađu odgovor na ova nesumnjivo aktuelna pitanja; izlaz su pronašli u opštem i jednovremenom razoružanju, dok bi se zaštita sastojala u kolektivnoj bezbednosti, odnosno sistemu međunarodnih garantija predviđenih članom 43. povelje UN.³⁸

Sa druge strane, imamo potpuno različit stav istočnih zemalja o pitanju kontrole razoružanja. One su se pozivale na činjenicu da »rezolucija Generalne skupštine (14. decembar 1946. — prim. S.M) ne označava redosled po kome bi različita pitanja o kojima se radi trebalo da budu ispitivana«. S tim u vezi, oni navode da se u ovoj rezoluciji govori samo o tome da Savet bezbednosti treba da, bez odlaganja, pristupi izradi mera koje treba preduzeti radi opšteg smanjenja naoružanja i oružanih snaga i kontrole atomske energije³⁹, što ne znači da se daje prioritet pitanju kontrole atomske energije.⁴⁰

Sve je to doprinelo da na trećem zasedanju Generalne skupštine budu donete dve rezolucije koje ne sadrže određene predloge, već samo apeluju na države da i dalje rade na razoružanju. Prva od njih, br. 191, doneta na 154. plenarnoj sednici Generalne skupštine 3. novembra 1948. godine⁴¹, usvaja Jaltsku deklaraciju iz 1945. i Deklaraciju Ujedinjenih nacija i izražava nadu da će savezničke sile uskladiti svoju politiku u duhu ovih deklaracija, te preporučuje silama potpisnicama Moskovskog sporazuma od 24. decembra 1945, kao i državama koje su naknadno pristupile, da udvostruče napore kako bi osigurali potpunu likvidaciju rata u što je moguće kraćem roku. U drugoj od njih, br. 192, usvojenoj na 173. plenarnoj sednici Generalne skupštine 19. novembra 1948⁴², poziva se Savet bezbednosti da i dalje radi na regulisanju i smanjenju naoružanja klasičnog tipa i oružanih snaga uz pomoć Komisije za klasično naoružanje. Traži se, takođe, od Komisije za klasično

³⁴ N. U., Documents officiels de la seconde partie de la première session de l'Assemblée générale, p. 1292.

³⁵ Gore navedena reč Johnsona na istoj sednici Saveta bezbednosti.

³⁶ Isti stav zastupao je i Austin — N. U., Conseil de sécurité, procès-verbaux officiels, deuxième année, no 9, pp. 151, 152 et 154.

³⁷ 63 plenarna sednica Generalne skupštine od 14. decembra 1946., N. U., Documents officiels de la seconde partie de la première session de l'Assemblée générale, p. 1312.

³⁸ Reč francuskog delegata Parodia na 63. plenarnoj sednici Generalne skupštine — Ibid., p. 1314.

³⁹ Reč Gromika — N. U., Conseil de sécurité, procès-verbaux officiels, quatre vingt dixième séance 9 janvier 1947, p. 29.

⁴⁰ Vjekoslav Cvrlje: Razoružanje danas (neka pitanja razoružanja u savremenom svetu), Beograd, 1959, str. 29.

⁴¹ N. U., Resolutions, Documents officiels de la troisième session de l'Assemblée générale, première partie, pp. 15 et 16.

⁴² Ibid., pp. 17 et 18.

naoružanje da formuliše predloge za primanje, proveru i objavljivanje, uz pomoć organizma za međunarodnu kontrolu, potpunih informacija država članica o njihovom klasičnom oružju.

Zbog te nesaggasnosti oko kontrole atomske energije u »Izveštaju Komisije za atomsku energiju«⁴³ traži se od šest država koje su promovisale rezoluciju od 24. januara 1946. godine da se sastanu i ispituju mogućnosti postojanja osnova za sporazum o međunarodnoj kontroli atomske energije.

I sledeća rezolucija, br. 299 (IV) od 23. novembra 1949. godine, ima za osnovni cilj kontrolu atomske energije. To je još jedan dokaz dubokog razilaženja država zbog ovog pitanja.⁴⁴

Rezolucija br. 300, doneta na 268. plenarnoj sednici Generalne skupštine 5. decembra 1949. godine⁴⁵, odnosi se na regulisanje i smanjenje klasičnog naoružanja i oružanih snaga. Ona se nastavlja na rezoluciju br. 192 (III). U njoj se konstatuje da jednoglasnost stalnih članova Saveta bezbednosti, koja je neophodna za stupanje na snagu predloga (videti tačke 1 i 2 pomenute rezolucije, koje se odnose na potpune informacije koje treba da daju države članice o svom klasičnom naoružanju i svojim oružanim snagama i proveru tih informacija), još uvek nije mogla da bude ostvarena, ali da, i pored toga, Savet bezbednosti treba da nastavi sa proučavanjem regulisanja i smanjenja klasičnog naoružanja i oružanih snaga uz pomoć Komisije za klasično naoružanje. U tom smislu pozivaju se članovi Saveta bezbednosti da sarađuju u ovom pravcu.

Peto zasedanje Generalne skupštine ne donosi ništa novo na polju razoružanja. Zatišje, do koga je u ovoj oblasti došlo, i dalje vlada. Put prevazilaženja osnovnih nesaglasnosti još uvek ne može da se sagleda. Sve te karakteristike nosi u sebi i rezolucija br. 380 (V) izglasana na 308. plenarnoj sednici 17. novembra 1950. godine. U njoj se ponovo govori o tome da svaka nacija treba da prihvati efikasnu međunarodnu kontrolu atomske energije pod okriljem Organizacije Ujedinjenih nacija, saglasno principima već donetih rezolucija, a u cilju stvarne zabrane atomskog oružja; da sve nacije treba da učine napor da osiguraju kontrolu i odstranjenje, pod okriljem UN, svakog drugog oružja za masovno razaranje; da regulišu sve naoružanje i sve oružane snage posredstvom sistema kontrole i inspekcije, da bi ostvarili njihovo progresivno smanjenje; da smanje na minimum svoje ljudske i ekonomske izvore naoružanja i da se trude da razviju svoje izvore sa gledišta opšteg dobra, vodeći računa o potrebama nedovoljno razvijenih područja.⁴⁶

Uviđajući sve više da rad u Komisiji za atomsku energiju i Komisiji za klasično naoružanje ne može normalno da se odvija, Generalna skupština je imenovala komisiju, da bi »pokušala da izađe iz ćorsoko-

⁴³ Ibid., pp. 16 et 17.

⁴⁴ N. U., Resolutions, Documents officiels de la quatrième session de l'Assemblée générale, p. 22.

⁴⁵ Ibid., pp. 22 et 23.

⁴⁶ N. U., Résolutions adoptées par Assemblée générale, Documents officiels: cinquième session, Supplement no 20 (A/1775).

kaka⁴⁷, od američkog profesora Jessupa, britanskog ministra Selwyn Lloyda, ministra inostranih poslova SSSR-a Vychinskog i Jules Mocha (Francuska). Komisija je predložila stvaranje jedne komisije za razoružanje od 12 članova. Rezolucijom Generalne skupštine od 13. decembra 1950. godine na 232. plenarnoj sednici⁴⁸, došlo je do formiranja komisije dvanaestorice. Njen zadatak, kako je rezolucijom određen, bio je da koordinira rad Komisije za atomsku energiju i Komisije za klasično naoružanje, kao i da doprinose obeju ovih komisija spoji u jednu jedinstvenu Komisiju za razoružanje. 28. septembra 1951. godine Komitet dvanaestorice preporučio je Generalnoj skupštini ustanovljenje jedinstvene Komisije za razoružanje umesto dve prethodne. Generalna skupština je predlog prihvatila i tačkom 1 rezolucije br. 502 od 11. januara 1952. godine⁴⁹ formirana je Komisija za razoružanje čijim radom počinje druga faza razoružanja u Ujedinjenim nacijama, odnosno, prema Chaumontu, nastupa period »konstruktivne opozicije«.⁵⁰ Novostvorena Komisija obuhvatala je iste članove kao i Komisija za atomsku energiju i Komisija za klasično naoružanje, a njen položaj je regulisan unutrašnjim pravilnikom Komisije za atomsku energiju, uz rezervu potrebnih izmena. Zadaci novonastale Komisije za razoružanje sastojali su se u pripremanju predloga koji bi ušli u nacrt ugovora o regulisanju, ograničavanju i ravnomernom smanjenju svih oružanih snaga i sveg naoružanja, o odstranjenju svih glavnih oružja koja bi mogla da posluže za masovno razaranje i o efikasnoj međunarodnoj kontroli atomske energije da bi se osigurala zabrana atomskog oružja i rezervisalo iskorišćavanje atomske energije u miroljubive svrhe. Komisija je, takođe, trebalo da izrazi planove za ustanovljenje međunarodnog kontrolnog organa u okviru Saveta bezbednosti, kako bi se osigurala primena ugovora. Trebalo je, u isto vreme, da utvrdi i granice svih oružanih snaga, podrazumevajući pod tim snage bezbednosti i policijske snage, kao i sveg naoružanja, podrazumevajući i atomsko naoružanje.

U skladu sa ovom rezolucijom, Komisija za razoružanje podnela je svoj izveštaj, koji u isto vreme predstavlja rezoluciju Generalne skupštine br. 704 (VII) od 8. aprila 1953. godine.⁵¹ Rezolucija, ustvari, predstavlja potvrdu rezolucije br. 502 (VI), osim u tački 2b) u kojoj se traži eliminisanje i zabrana svih glavnih oružja, podrazumevajući i bakteriološka oružja, koja mogu da posluže za masovno razaranje.

Diskusije koje su velike sile vodile u raznim organima nadležnim za razoružanje, nastavile su se i u Komisiji za razoružanje. Sovjetski Savez je i dalje insistirao na svom predlogu rezolucije podnetom na 143. plenarnoj sednici Generalne skupštine 25. septembra 1948. go-

⁴⁷ J. Moch: op. cit, p. 15.

⁴⁸ N. U., Résolutions adoptées par Assemblée générale, Documents officiels: cinquième session, Supplement no 20 (A/1775, p. 90).

⁴⁹ N. U., Résolutions adoptées par Assemblée générale, Documents officiels: sixième session, Supplement no 20 (A/2119).

⁵⁰ Ch. Chaumont: op. cit, p. 78.

⁵¹ N. U., Résolutions adoptées par Assemblée générale, Documents officiels: septième session, Supplement no 20A (A/2361/Add. I, p. 4).

dine. Zapadne sile su, međutim, 28. maja 1952. godine iznele nov predlog⁵² u kome traže da SAD, SSSR i Kina smanje svoje oružane snage na milion ljudi, a Francuska i Velika Britanija na 700.000—800.000. Broj oružanih snaga drugih zemalja ne bi smeo da prelazi 1% njihovog ukupnog stanovništva. Sovjetski Savez odbacio je ovaj predlog uz motivaciju da se ovim ne vrši značajnije smanjenje oružanih snaga Velike Britanije i Francuske.

U to vreme, sve se više uviđa da je Komisija dvanaestorice suviše brojna da bi mogla da korisno radi. Pored toga, zasedala je u Njujorku u atmosferi punoj makartizma.⁵³

Rezolucija br. 715 (VIII), doneta 28. novembra 1953. godine na 460. plenarnoj sednici Generalne skupštine⁵⁴, predstavlja početak treće faze, jer se njome, pored značajne konstatacije da rivalitet u naoružavanju i povećavanju oružanih snaga predstavlja po sebi tešku povredu mira, obrazuje podkomitet od pet članova.⁵⁵ Zadatak ovog podkomiteta sastojao se u istraživanju prihvatljivih rešenja i podnošenju izveštaja Komisiji za razoružanje. Podkomitet je zasedao u gradovima po svom izboru. U toku svog postojanja, od 1954. do 1957. godine, održao je pet sednica, od kojih četiri u Londonu i jednu u Njujorku. Naročito je važno prvo zasedanje podkomiteta, održano u Londonu od 13. maja do 22. juna 1954, na kome je diskutovano o predlogu koji su podneli Selwyn Lloyd i Jules Moch, odnosno o tzv. francusko-britanskom predlogu od 11. juna 1954. godine.⁵⁶ Predlog je imao sledeće odredbe: u roku od šest meseci (ili godinu dana) države treba da smanje svoje naoružanje, svoje oružane snage i kredite namenjene vojnim potrebama za 50% od ugovorenih normi, računajući nivo naoružanja i oružanih snaga na dan 31. decembra 1953. godine, a nivo troškova za vojne potrebe i kredita u toku godine koja se završava 31. decembra 1953. godine (tačka 1a); potpuna zabrana atomskog, hidrogenskog i drugih tipova oružja za masovno razaranja, sa obustavom proizvodnje ovih tipova oružja i njihovim potpunim odstranjivanjem iz naoružanja država; sve atomske materije biće korišćene samo u miroljubive svrhe (tačka 2b).

Kontrola ovog razoružanja vršiće se tako što će za kontrolu izvršenja obaveza predviđenih u tački 1a) biti stvorena međunarodna privremena komisija za kontrolu, koja bi imala pravo da zahteva od država neophodna obaveštenja o sprovođenju u život mera koje se tiču smanjenja naoružanja i oružanih snaga. Države će, takođe, podnositi komisiji periodično i u određenim rokovima obaveštenja o sprovođenju u život mera predviđenih konvencijom.

Što se tiče kontrole izvršenja ugovora iz tačke 2b), države treba da obrazuju jedan stalni međunarodni organ koji bi imao zadatak da

⁵² N. U., Commission du désarmement, Procès-verbaux officiels, 12 séance.

⁵³ J. Moch: op. cit, p. 15.

⁵⁴ N. U., Résolutions adoptées par Assemblée générale, Documents officiels: huitième session, Supplement no 17 (A/2630, pp. 3 et 4).

⁵⁵ Kanada, SAD, Francuska, Velika Britanija i SSSR.

⁵⁶ N. U., Documents officiels de l'Assemblée générale, neuvième session, 484 séance plénière, 30 sept. 1954, pp. 143 et ss.

kontrolirše sve ono na šta bi se države ugovorom obavezale. Ovaj organ bi raspolagao punim ovlašćenjima kontrole, podrazumevajući pod tim inspekciju na stalnoj osnovi i u meri koja je potrebna da bi se obezbedilo izvršenje ugovora od strane svih država.

Na ovom sastanku Sovjetski Savez nije prihvatio ovaj predlog.

Male sile u Generalnoj skupštini počinju da igraju sve važniju ulogu, tako da tek sada dolazi do ostvarenja onoga što je delegat Australije Makin okarakterisao sledećim rečima još 1946. godine: »Nijedan sistem razoružanja ne bi mogao da bude potpun ni efikasan bez učešća malih sila«. ⁵⁷ Male zemlje upravo uviđaju da nemogućnost pronalazjenja rešenja ovog pitanja može baš njih najteže da pogodi. Zbog tog njihovog uticaja Generalna skupština na 468. plenarnoj sednici 7. decembra 1953. godine donosi rezoluciju br. 724((VIII) pod nazivom »Ekonomski razvoj nedovoljno razvijenih zemalja«. ⁵⁸ U njoj države članice OUN izjavljuju da »kad bude ostvaren zadovoljavajući napredak na putu svetskog razoružanja pod međunarodnom kontrolom, daju u međunarodni fond, stvoren u okviru Organizacije Ujedinjenih nacija, jedan deo uštede koju budu ostvarile razorušanjem da bi se pomogao razvoj i rekonstrukcija nedovoljno razvijenih zemalja«. ⁵⁹

Tih godina intenzivnost hladnog rata popušta, što dovodi i do popuštanja zategnutosti među velikim silama. Povoljna atmosfera jasno se ispoljila prihvatanjem francusko-britanskog predloga (istog onog koji na sednici Podkomiteta nije bio prihvaćen) kao baze za diskusiju, što se može označiti najvažnijim korakom u devetogodišnjim diskusijama o razoružanju. Istom činjenicom može se objasniti i jednoglasno prihvatanje rezolucije br. 808 (IX) donete na 497. plenarnoj sednici Generalne skupštine 4. novembra 1954. i br. 810 (IX) na 503. plenarnoj sednici 4. decembra 1954. godine. U prvoj od njih ⁶⁰ Generalna skupština nalaže Komisiji za razoružanje da i dalje ulaže napore kako bi se došlo do sporazuma koji bi se uklopio u projekat međunarodne konvencije o razoružanju, a taj ugovor bi sadržao sledeće principe: a) regulisanje, ograničenje i značajno smanjenje svih oružanih snaga i sveg klasičnog naoružanja b) potpunu zabranu upotrebe i proizvodnje nuklearnog oružja svih vrsta i oružja za masovno razaranje, kao i prilagođavanje postojećih stokova nuklearnog oružja korišćenju u miroljubive svrhe c) ustanovljenje efikasne međunarodne kontrole stvaranjem jednog kontrolnog organa koji bi imao takva prava, ovlašćenja i dužnosti da bi mogao da garantuje poštovanje smanjenja naoružanja i oružanih snaga. Ugovor bi predviđao i zabranu nuklearnog i drugog oružja za masovno razaranje i korišćenje atomske energije u isključivo miroljubive svrhe.

⁵⁷ N. U., Documents officiels de la seconde partie de la première session de l'Assemblée générale, séances plénières, p. 1298.

⁵⁸ N. U., Résolutions de l'Assemblée générale, huitième session, Supplément no 17 (A/2630, pp. 10 et ss).

⁵⁹ Ovaj će predlog u julu 1955. godine podržati Edgar For, a o istom pitanju biće doneta i rezolucija Generalne skupštine od 11. decembra 1963. godine.

⁶⁰ N. U., Résolutions de l'Assemblée générale, neuvième session, Supplément no 21 (A/2890).

Druga rezolucija⁶¹ predlagala je sledeće: A) stvaranje međunarodne agencije za atomsku energiju koja bi olakšala korišćenje, u celom svetu, atomske energije u miroljubive svrhe, a za koju je inicijativu dao predsednik SAD 8. decembra 1953. godine⁶², B) pod okriljem UN trebalo bi da se održi međunarodna konferencija o korišćenju atomske energije u miroljubive svrhe.

U toku cele 1955. godine rad u Podkomitetu bio je u znaku približavanja gledišta Istoka i Zapada. 18. marta SSSR je podneo novi predlog koji je bliži zapadnom od bilo kog prethodnog. Prema ovom predlogu razoružanje bi trebalo da se odvija u dve faze. Prva faza bi trajala šest meseci ili godinu dana i u njoj bi države trebalo da smanje svoje naoružanje, oružane snage i budžetske kredite namenjene vojnim potrebama za 50% od predviđenih kvota. Smanjenje je trebalo izvršiti uzimajući za bazu nivo od 1. januara 1955. godine. Druga faza bi ponova trajala šest meseci ili godinu dana i u njoj bi naoružanje, oružane snage i vojni budžeti bili smanjeni za ostalih 50%. U ovom periodu bi takođe trebalo da se obustavi proizvodnja oružja za masovna uništenje, dok bi zalihe nuklearnog oružja bile potpuno uništene.

Zapadne sile nisu prihvatile ovaj predlog, te je SSSR 10. maja 1955. godine podneo Podkomitetu predlog koji je najbliži predlozima zapadnih zemalja. Prema D. Janićijeviću, indentični stavovi istočnih i zapadnih zemalja, prema ovom predlogu, bili su sledeći: 1. brojno stanje vojske i celokupno naoružanje treba da se blokira na nivoima koji su postojali na dan 31. decembra 1954. godine; 2. postepeno smanjenje brojnog stanja trupa i klasičnog naoružanja sa sadašnjih nivoa na utvrđene plafone; 3. kad se završi smanjenje oružanih snaga za 75% dolazi zabrana upotrebe nuklearnog oružja; 4. saobrazno principima Povelje UN, sve države treba da se uzdržavaju od upotrebe nuklearnog oružja, izuzev u odbrani od agresije, (ovde SSSR predlaže da se nuklearno oružje može upotrebiti protiv agresora samo uz odobrenje Saveta bezbednosti); 5. atomske informacije treba da se zajednički koriste za miroljubive svrhe, saobrazno planu UN o upotrebi atomske energije u miroljubive svrhe, koji je podneo predsednik Ajzenhauer 8. 12. 1953. godine; 6. kontrola celokupne proizvodnje oružja od strane jednog jedinog organa UN.⁶³

Ostala su razmimoilaženja oko kontrolnog organa, odnosno oko prava i ovlašćenja kontrolnog organa. Prema predlogu Sovjetskog Saveza trebalo je da se uspostavi jedna agencija za kontrolu razoružanja, koja bi imala svoje kontrolne stanice na ključnim pozicijama jedne zemlje — u lukama, aerodromima itd., odakle bi blagovremeno moglo da se otkrije koncentrisanje vojnih snaga i materijala radi otpočinjanja napada. Države potpisnice ugovora o kontroli slale bi agenciji informacije. Oko ovoga dolazi do suštinskog razilaženja mišljenja jer zapadne zemlje traže da kontrolni organi agencije imaju i pravo pristupanja postroje-

⁶¹ Ibidem., p. 4.

⁶² Ibid., huitième session, 470 séance plénière.

⁶³ Zajednički stavovi su navedeni prema D. Janićijeviću: »Prikaz dosadašnjih predloga za razoružanje i kontrolu naoružanja«, Međunarodni problemi br. 2/1955, str. 92.

njima, dok SSSR negira ovo pravo. Druga nesaglasnost bila je u tome što je SSSR predlagao da kontrolni organi šalju preporuke Savetu bezbednosti, tako da bi Savet bio nadležan za preduzimanje mera u slučaju kršenja sporazuma. Međutim, zapadne sile su insistirale na gledištu da i kontrolni organi imaju pravo preduzimanja mera.

I deseto zasjedanje Generalne skupštine proteklo je u znaku pomirljivih stavova obeju strana, što se ogleda i u rezolucijama br. 912 (X) i 914 (X). Rezolucija br. 912 doneta je na 550. plenarnoj sednici Generalne skupštine 3. decembra 1955. godine.⁶⁴ U njoj se govori o međunarodnoj konferenciji za korišćenje atomske energije u miroljubive svrhe, odnosno o međunarodnoj agenciji za atomsku energiju koja još uvek nije bila oformljena.

Rezolucija br. 914 (X) od 16. decembra 1955. godine⁶⁵ traži od zainteresovanih država, posebno od članova Podkomiteta Komisije za razoružanje, da rade na stvaranju klime poverenja putem mera razmene vojnih planova o obostranoj vazdušnoj inspekciji i stvaranju stanica za kontrolu strategijskih tačaka. Takođe je traženo da se radi na izradi plana razoružanja, čije bi izvršavanje već tada bilo moguće.

Sve do sada iznesene činjenice govore o veoma povoljnoj atmosferi u periodu 1953—1955. godine, atmosferi kad su velike sile bile najbliže zaključenju sporazuma o razoružanju. Stanje koje je nagoveštavalo nove sporazume održalo se još neko vreme, sve do 1957. godine. Tako je u martu 1956. godine Sovjetski Savez predložio smanjenje naoružanja klasičnog tipa, ali je u isto vreme podvukao da je to jedna od mera da se dođe do sporazuma o odstranjenju nuklearnog oružja iz nacionalnih naoružanja. Predloženo je takođe da se prekinu probe nuklearnim oružjem. Međutim, Zapad, koji je nekada uporno bio za smanjenje klasičnog naoružanja, kritikuje ovaj predlog i u prvi plan stavlja ograničenje i smanjenje nuklearnog oružja potkrepljujući svoj stav činjenicom veće razorne moći ovog oružja.

Kao član Komisije UN za razoružanje, Jugoslavija je 10. jula 1956. godine predložila rezoluciju u kojoj traži od članova Podkomiteta Komisije za razoružanje: da se založe za ostvarenje opšteg razoružanja, kao i da se sporazumeju o početnim merama razoružanja i kontroli tih mera, a u cilju: smanjenja konvencionalnog oružja i oružanih snaga; obustave eksperimentalnih eksplozija nuklearnog oružja; smanjenja vojnih izdataka.⁶⁶

Obrazloženje ovog svog predloga naša zemlja je dala u posebnom Memorandumu upućenom pomenutom Podkomitetu 10. aprila 1957. godine. Memorandum je samo bolje razradio ideje nabačene u rezoluciji i na tome se i zadržao. Treba dodati da je ovaj akt naše vlade naišao na veoma povoljan prijem u svetu.⁶⁷

⁶⁴ N. U., Résolutions de l'Assemblée générale, dixième session, Supplement no 19 (A/3116, pp. 4 et 5).

⁶⁵ Ibid., p. 6.

⁶⁶ Za tekst ove realizacije videti dokumenat OUN DC/92; navedeno prema V. Cvrlje: op. cit, str. 67—68.

⁶⁷ Ibid., str. 68.

Sve je to doprinelo da u 1957. godini, na petom zasjedanju Podkomiteta, zavlada osećanje optimizma, jer se smatralo da je sporazum na vidiku. Ovo stanje je naročito bilo izraženo u Stasenovom neformalnom memorandumu sovjetskom šefu delegacije u Podkomitetu i sovjetskom odgovoru da zapadni zahtev o kontroli i inspekciji nuklearnih proba može da bude prihvaćen.

Kad su se gledišta toliko približila da su svi bili uvereni u mogućnost povoljnog rešenja pitanja razoružanja, došlo je do naglog zahlađenja odnosa oko pitanja ponovnog naoružavanja Nemačke. SSSR se, smatrajući da ovakav gest SAD nije u skladu sa prethodnom diskusijom koja je vođena u Podkomitetu, povlači iz komiteta 6. septembra 1957. godine.

I pored toga, period do 1957. godine imao je niz pozitivnih rezultata koji su počeli priznanjem da nuklearno i klasično razoružanje treba da budu ostvareni u ravnoteži i međusobnoj zavisnosti, što je ovaploćeno u jedinstvenoj Komisiji za razoružanje. Pored toga, došlo je do izvesnog sporazuma između zemalja o nizu pitanja. Pre svega, države se slažu, da do razoružanja treba da dođe postepeno, a ne odjednom. Slažu se i u činjenici da atomsko oružje treba da bude zabranjeno i odstranjeno iz vojnih efektiv. Nesaglasnost, međutim, ipak postoji, zbog nepoverenja koje i dalje vlada. Ne nalazi se, recimo, zajednički jezik kada je u pitanju regulisanje tog postepenog razoružanja, a ne može da se dođe do sporazuma ni o pitanju kontrole razoružanja.

Četvrta faza počinje 1957. godine i traje do 1959. godine. U ovom razdoblju od dve godine došlo je do brojnih diplomatskih pregovora. Sovjetski Savez, nezadovoljan brojčanom dominacijom zapadnih sila na zasjedanju organa koji raspravljaju o razoružanju, zahteva da budući organi budu zasnovani na paritetnoj osnovi. Ova težnja, koja će biti ostvarena kasnije u Komitetu desetorice i osamnaestorice, sprovedena je delimično u život na dvanaestom zasjedanju Generalne skupštine. Članstvo Komisije za razoružanje prošireno je sa 12 na 26, a u 1958. godini, na 13. zasjedanju usvaja se jugoslovensko-indijski predlog rezolucije prema kome Komisija za razoružanje obuhvata sve države članice Ujedinjenih nacija. Izgleda da je ovo proširivanje broja članova otežalo rad Komisije, te se ona sledeće dve godine nije sastajala. O razoružanju je tada diskutovano samo u Generalnoj skupštini. Prema rečima J. Mocha ovo je period vladavine eksperata, koji održavaju dve konferencije. Na prvoj koja je u toku nekoliko nedelja u novembru i decembru 1958. godine zasedala u Ženevi, razmatrano je pitanje prevencije od iznenadnog napada.⁶⁸ Istaknute su dve teze: zapadne zemlje su pošle od toga da bi, pre svega, trebalo pobrojati sve mogućnosti iznenadnog napada, a onda tek ozbiljenije prići obezbeđenju zaštite od takvih napada — vazdušnoj i kopненоj kontroli, dostavljanju vojnih podataka itd. Zemlje Istoka su ovakve predloge okarakterisale kao pokušaj prikupljanja odbrambenih podataka.

Druga je bila Konferencija eksperata za obustavu nuklearnih eksperimenata, koja je, takođe, radila u Ženevi. Ova se Konferencija,

⁶⁸ Ibid., str. 40—41.

ustvari, bavila proučavanjem tehničkih mogućnosti za otkrivanje nuklearnih eksploziva. Njihovi zaključci bili su prilično optimistički: zaključili su da je moguće izraditi efikasan sistem kontrole. Otkrivanje nuklearnih eksplozija, prema njima, moglo bi se postići sledećim metodama: metod registrovanja akustičnih talasa, prikupljanjem i analizom radioaktivnih otpadaka, registrovanjem seizmoloških talasa i putem radio signala.⁶⁹

»Karakteristika obeju konferencija je u tome što je u njihovom sastavu primenjeno načelo pariteta«⁷⁰, što predstavlja još jedan korak ka uspostavljanju budućih paritetnih organa. Opšti zaključak o ovim konferencijama bio bi da one, i pored uspeha koji su postignuti u radu druge konferencije oko pitanja kontrolnog sistema, nisu mnogo doprinele stvari razoružanja.

1. oktobra 1958. godine održana je konferencija o problemu zabrane probnih eksplozija uz učešće SSSR, SAD i V. Britanije.⁷¹ i pored uspeha koji su postignuti, konačna saglasnost nije postignuta. Pitanje kontrole, posebno pitanje otkrivanja prikrivrenih eksplozija, sastav osoblja kontrolnih stanica, još jednom predstavljaju osnovne uzroke neslaganja velikih sila.

Ideja stvaranja paritetnog organa u materiji razoružanja, za koju su se SSSR i zemlje istočnog bloka uporno borili, ostvarena je 1960. godine, prihvatanjem sugestije velikih sila da se stvori paritetni Komitet izvan Organizacije Ujedinjenih nacija, koji bi u suštini bio u vezi sa njom, pošto mu je u zadatak stavljeno razmatranje raznih predloga iznesenih na četrnaestom zasjedanju. Stvaranjem ovog Komiteta deseterice⁷² počinje p e t a f a z a, u kojoj je od posebnog značaja predlog SSSR-a o opštem i potpunom razoružanju.⁷³ Ipak, sam Komitet nije imao mnogo uspeha, o čemu svedoči i vrlo kratko vreme njegovog rada. Sastao se u Ženevi 15. marta 1960. godine, a već 28. juna SSSR i istočne zemlje povukli su se iz njega, čemu je doprinelo obaranje špijunskog američkog aviona U-2 nad sovjetskom teritorijom. Pri takvom stanju stvari Konferencija nije mogla da nastavi svoje radove.

U toku 1960. godine postignuti su, ipak, izvesni rezultati na polju razoružanja. Petnaestom zasjedanju Generalne skupštine dvanaest neangažovnah zemalja podnelo je svoj plan o opštem i potpunom razo-

⁶⁹ Ibid., str. 35—38.

⁷⁰ Bogdan Babović: »Problem razoružanja i međunarodna zajednica«, Naša stvarnost br. 3/1961, str. 337.

⁷¹ Uslovi za ovu konferenciju bili su povoljni. 31. marta 1958. godine SSSR je doneo odluku o dobrovoljnom jednostranom prekidu nuklearnih proba, a 22. avgusta iste godine i zapadne sile su proglasile jednogodišnji nuklearni moratorijum — Ranko Petković: Dvadeset godina Ujedinjenih nacija, Beograd 1965, str. 80.

⁷² Kanada, SAD, Francuska, Italija, V. Britanija s jedne strane, Bugarska, Poljska, Rumunija, Čehoslovačka, SSSR s druge.

⁷³ Inicijativu za opšte i potpuno razoružanje prvi je dao Hruščov na XIV. zasjedanju Generalne skupštine — O. V. Bogdanov: »O značenju i sadržanju principa razoružanja u savremenom međunarodnom pravu«, Sovetski ezgodnik međunarodnog prava, 1961, str. 97.

ružanju.⁷⁴ U njemu se traži: 1. likvidacija oružanih snaga i naoružanja i obustava proizvodnje oružja; potpuna zabrana proizvodnje, čuvanja i korišćenja nuklearnog i termionuklearnog oružja, kao i bakterioloških i hemijskih sredstava vođenja rata; 2. likvidacija svih postojećih ustanova i škola u vojne svrhe; 3. likvidacija sve opreme i svih sredstava; dostavljanja, razmeštanja i dejstava svih vidova oružja za masovno uništenje na nacionalnim teritorijama i svih inostranih vojnih baza.⁷⁶

Neuspela konferencija deseterice jasno je pokazala da razoružanje više ne može da bude proizvod blokovskih pogađanja. Takođe, sve veći uticaj neangažovanih zemalja u Ujedinjenim nacijama, koji je otpočeo još ranije ali je u ovom periodu dobio svoj puni značaj, dovodi do stvaranja komiteta — Komiteta osamnaestorice (XVI zasedanje Generalne skupštine). Njegovim formiranjem počinje *šesta faza*.⁷⁶ Komitet je stvoren na predlog SAD i SSSR⁷⁷ i sastojao se od osamnaest članova;⁷⁸ deseterici prethodnih dodao je osam novih, politički neangažovanih zemalja.⁷⁹

Komitet je počeo sa radom 14. marta 1962. godine i odmah se našao suočen sa dva predloga: jednim koji je podneo SSSR i drugim podnetim od strane SAD. Predlozi su imali niz zajedničkih dodirnih tačaka i stavova. Obadva su, recimo, predviđala, potpuno odstranjivanje iz nacionalnih snaga sveg oružja za masovno uništenje (hemijaska, biološka i radiološka oružja); zatim, odstranjenje konvencionalnog oružja i vojnih snaga, s tim što bi ostale vojne snage potrebne za održavanje unutrašnje bezbednosti. Kad se, međutim, postavilo pitanje načina na koji treba da dođe do razoružanja, onda saglasnost nije mogla da bude postignuta. SAD su za prve dve etape, predvidele tri godine, a za treću etapu nije naveden rok, dok je SSSR tražio da do razoružanja dođe u roku od četiri godine u tri faze. Pored toga, u predlozima je nanovo postavljeno pitanje, koje je još u prvim godinama pokrenuto i diskutovano, a kojim se bavilo i Društvo naroda, — pitanje održavanja opšteg mira u situaciji opšteg i potpunog razoružanja. SSSR je ovom prilikom, izgleda, usvojio stav francuskog delegata Parodija iznesen na 63. sednici Generalne skupštine.⁸⁰ Naime, svojim predlogom Sovjetski Savez pokušava da ostvari mehanizam obezbeđenja međunarodnog mira obrazovanjem međunarodnih oružanih snaga zaključenjem sporazuma sa Savetom bezbednosti, u skladu sa članom 43. Povelje UN. Da ne bi došlo do zloupotrebe ovih snaga (jedna grupa država mogla bi da ih upotrebi protiv druge), komanda nad njima trebalo je da bude poverena predstavnicima i istočnih, i zapadnih, i

⁷⁴ Videti dokument A/C. 1/L. 259 od 15. 11. 1960. godine. Navedeno prema O. V. Bogdanov: op. cit, str. 98.

⁷⁵ Ibid., str. 98.

⁷⁶ Videti rezoluciju br. 1722 (XVI) od 20. decembra 1961. godine.

⁷⁷ Revue des Nations Unies, no 10, octobre 1961.

⁷⁸ Francuska je odbila da učestvuje u radovima ove konferencije, te Komitet osamnaestorice ustvari ima sedamnaest članova.

⁷⁹ Brazil, Burma, Indija, Nigerija, Meksiko, Etiopija, Švedska, Ujedinjena Arapska Republika.

⁸⁰ Videti belešku pod brojem 38.

neangažovanih zemalja.⁸¹ Stav SAD o ovom pitanju bio je sledeći: međunarodne oružane snage treba da poseduju monopol oružane sile kome niko ne bi mogao da se suprotstavi⁸², gledište SAD naginjalo je ka tome da ove snage poseduju i atomsko oružje. SSSR je odlučno bio protiv toga.

Predlozi dve velike sile su bili izraz težnje i jedne i druge da zadrže određenu vojnu prednost u kvantitativnom ili kvalitativnom pogledu. Tako je, na primer, SSSR u svom nacrtu ugovora od 15. marta 1962. godine predlagao potpune eliminisanje u roku od petnaest meseci, koliko bi trajala prva etapa, svih sredstava za lansiranje i upućivanje na cilj nuklearnog oružja. Pored toga, Sovjetski savez je zatražio uklanjanje svih vojnih baza na teritoriji drugih država i povlačenje trupa stacioniranih van državnih granica. Pri kraju druge etape došlo bi do potpunog uništenja nuklearnog oružja i zabrane njegove proizvodnje.

Predlog SAD je išao za tim da amortizuje prednost sovjetske vojne sile u konvencionalnom naoružanju, do koje bi došlo usvajanjem sovjetskog plana. Stoga je predloženo da u prvoj fazi dođe do smanjenja sredstava za dostavljanje nuklearnog oružja samo za 30%. Klasično naoružanje bilo bi smanjeno u skladu sa umanjem broja ljudstva.⁸³ Do uklanjanja baza došlo bi još u drugoj fazi, ali bi konačni rezultati trebalo da budu ostvareni tek u trećoj.

Glavna neslaganja i dalje su bila oko pitanja inspekcije i kontrole. SAD su bile za širu kontrolu, koja ne bi obuhvatila samo mere razoružanja već i oružje koje je preostalo, da države ne bi zadržale više oružanih snaga od dozvoljenog maksimuma. Sovjetski Savez se nije slagao sa ovim. Predlog je okvalifikovao kao »sredstvo za dobijanje vojnih informacija«⁸⁴ i odbacio inspekciju i kontrolu preostalog naoružanja.

Ista neslaganja pojavila su se kad su SAD podnele predlog da svaka država ugovornica, na početku svake etape razoružanja, podnese izveštaj međunarodnoj organizaciji za razoružanje o ukupnim vojnim efektivima koje poseduje.⁸⁵ Sovjetski Savez je iz istih ovih razloga odbacio i ovaj predlog.⁸⁶

Neslaganje oko kontrole javilo se i kod pitanja da li ustanoviti međunarodnu kontrolu koja bi se sastojala iz izvesnog broja kontrolnih stanica širom sveta. U tom slučaju, međunarodna inspekcija mogla bi da se vrši na licu mesta ako bi postojala sumnja ne samo da je došlo do zabranjene eksplozije već i da se takva eksplozija priprema. Za ovakav stav zalagale su se SAD, dok je SSSR smatrao da je nacionalni sistem otkrivanja eksplozija u atmosferi, vasioni i pod vodom toliko usavršen da ne postoji problem njihovog otkrivanja. Pošto je teško

⁸¹ Spoljnopolitička dokumentacija br. 4/1964, str. 345—357; za tekst videti i »Izvestija« od 15. marta 1962. godine.

⁸² Spoljnopolitička dokumentacija br. 4/1964, str. 359—372; za tekst videti i »Izvestija« od 25. aprila 1962. godine.

⁸³ SAD su predlagale cifru od 2,1 miliona, a Sovjetski Savez 1,7 milion.

⁸⁴ ENDC/PV. 5, 20. marta 1962, str. 18.

⁸⁵ ENDC/30, str. 14.

⁸⁶ ENDC/PV. 29, 2. maj 1962, str. 42.

razlikovati prirodne potrese koji se dešavaju pod zemljom (zemljotresi) od potresa izazvanih eksplozijom nuklearne bombe, to SSSR predlaže moratorijum dok se ne dođe do saglasnosti oko podzemnih eksplozija.

Kao što se vidi predlozi Istoka i Zapada nisu mogli da se usklade. Da bi se to prevazišlo, osam neangažovanih zemalja članica Komiteta podnelo je svoj memorandum⁸⁷, koji, u suštini, predstavlja kompromis predloga SAD i SSSR. Memorandumom se proglašava dovoljnost nacionalnih sredstava, ali se ostavlja mogućnost uspostavljanja novih punktova za sprovođenje kontrole. Pored toga, trebalo je da se obrazuje komisija od naučnika iz zemalja nevezanih za blokove koja bi vršila inspekciju svakog sumnjivog slučaja. I ovaj memorandum, međutim, doživeo je sudbinu mnogih prethodnih predloga — nisu ga prihvatile sve nuklearne sile.

Pored ovih predloga, pred Komitetom su bile i rezolucije Generalne skupštine o razoružanju. Skupština je na svom XVI. zasedanju donela rezoluciju kojom se tražio prestanak nuklearnih proba,⁸⁸ rezoluciju koja osuđuje primenu nuklearnog i termonuklearnog oružja, kao i oružja koja su protivna »slovu i ciljevima Ujedinjenih nacija«.⁸⁹ Doneta je i rezolucija o pretvaranju Afrike u denuklearizovanu zonu.⁹⁰

XVII. zasedane Generalne skupštine ponovo se susrelo sa problemom razoružanja. Na ovom zasedanju doneta je rezolucija o obustavi nuklearnih proba, koja, u izvesnom smislu, uz rezoluciju br. 1649 (XVI) predstavlja uvod u pripremanje terena za zaključenje Moskovskog sporazuma. U rezoluciji se traži da se najkasnije do 1. januara 1963. godine prestane sa nuklearnim eksperimentima. Ukoliko to toga ne dođe, previđa se delimično zaključenje sporazuma o zabrani eksperimenata u atmosferi, vasioni i pod vodom. Za obustavu podzemnih proba traži se privremeni dogovor, koji bi pratila kontrola međunarodne komisije sastavljene od poznatih naučnika.

U pogledu opšteg i potpunog razoružanja, na predlog vanblokovskih zemalja, Generalna skupština je donela rezoluciju kojom se od članica Komiteta osamnaestorice traži da rade na a) ograničenju daljeg širenje nuklearnog oružja, b) stvaranju bezatomske zone i c) smanjenju rizika izbijanja nuklearnog rata greškom.

Na trećem delu zasedanja Komiteta osamnaestorice, od 26. novembra do 21. decembra 1962. godine, Sovjetski Savez je podneo predlog o uspostavljanju automatskih seizmoloških stanica kojima bi mogli da pristupaju i međunarodni inspektori. Sovjetska vlada je 19. decembra iste godine pristala na dve do tri inspekcije godišnje.⁹¹ Rad Komiteta

⁸⁷ ENDC/28, 16. april 1962.

⁸⁸ Rezolucija br. 1649 (XVI).

⁸⁹ Za delimični tekst rezolucije videti: S. Đorđević, V. Dimitrijević, R. Stojanović: *Praktikum za međunarodno javno pravo*, Beograd, 1965, str. 157 i 158; za integralni N. U., Documents officiels de l'Assemblée générale, XVI session, Supplement no 17.

⁹⁰ Rezolucija br. 1652 (XVI).

⁹¹ V. Šustov: »Borba Sovetskogog sojuza za vseobščee i polnoe razoruženie v 1962—1963 gg«, *Sovjetskij ežegodnik međunarodnogo prava*, 1963, str. 514.

je prekinut i nastavljen 15. januara 1963. godine. Ponovo se postavilo pitanje kontrole na koju Sovjetski Savez nije mogao da pristane, jer su, prema njegovim rečima, zapadne zemlje htele da »kontrolu pretvore u oruđe izviđanja i špijunaže na sovjetskoj teritoriji«. ⁹²

Posle mnogih diskusija, prepreka i nepoverenja, velike sile su ipak uvidele svu opasnost koju nuklearni eksperimenti predstavljaju za čovečanstvo kao celinu. To je dovelo do najznačajnijeg koraka koji je na polju razoružanja učinjen u Ujedinjenim nacijama — zaključen je Moskovski sporazum, koji je parafiran 25. jula, a potpisan 5. avgusta 1963. godine. Njegov oficijelni naziv je »Ugovor o zabrani eksperimenata nuklearnim oružjem u atmosferi, kosmosu i pod vodom«. ⁹³ Kontakti za njegovo zaključenje uspostavljeni su u toku 1958. godine ⁹⁴ van Ujedinjenih nacija, ali je on ipak, sastavni deo rada Ujedinjenih nacija na polju razoružanja jer, predstavlja produženje brojnih rezolucija koje su donosili Generalna skupština i drugi organi.

U ovom Ugovoru vlade SSSR, V. Britanije i SAD sporazumele su se da svaka od njih »zabrani, spreči i ne izvrši« bilo kakav nuklearni eksperiment u atmosferi, van atmosfere (uključujući i kosmos) i pod vodom, kao i u bilo kojoj sredini ako takva eksplozija prouzrokuje pojavljivanje radioaktivnih otpadaka izvan teritorialnih granica države pod čijom je jurisdikcijom ili kontrolom takva eksplozija izvršena«. Pored toga, svaka od ugovornica se obavezuje »da ne prouzrokuje, podstakne ili bilo na koji drugi način učestvuje u vršenju bilo kakvih eksplozija nuklearnog oružja« ili bilo kakvih drugih nuklearnih eksplozija na bilo kom mestu, a koje bi se vršile u atmosferi, kosmosu i pod vodom.

Pored izvesnih slabosti tehničke prirode ⁹⁵, ugovor poseduje i suštinske slabosti. Na primer, on ne sadrži odredbe koje bi se odnosile na kontrolu, što je još jedan dokaz nesaglasnosti velikih sila oko ovog pitanja; zatim, nisu zabranjene nuklearne eksplozije pod zemljom. O nedostacima govori i član IV, koji u prvom stavu kaže »Ovaj ugovor će biti neograničenog trajanja« da bi odmah zatim pružio priliku državama da ga otkazu zbog nekih prilično nejasno formulisanih razloga: »ako (ugovornica — prim. S. M.) zaključi da su vanredne okolnosti ... ugrozile najviše interese njene zemlje«.

Moskovski ugovor, kome je pristupilo više od sto država ⁹⁶, od velikog je značaja i pored svih nedostataka. On, pre svega, označava popuštanje zategnutostn među velikim silama, a što je još važnije, otvara puteve novim sporazumima o razoružanju.

⁹² Ibid., str. 514.

⁹³ Za tekst sporazuma videti Spoljnopolitičku dokumentaciju br. 4/1963, str. 11—12 ili Praktikum za međunarodno javno pravo, str. 159—160.

⁹⁴ Georges Fischer: »L'interdiction partielle des essais nucléaires«, *Annuaire français de droit international*, 1963, p. 7.

⁹⁵ Ibid., pp. 3—34.

⁹⁶ Jedino su se Kina, Albanija i još nekoliko drugih zemalja izjasnile protiv njega — Spoljnopolitička dokumentacija br. 5/1963, str. 5 i dalje.

Tokom cele 1964. i 1965. godine Ujedinjene nacije su bile suočene sa problemom razoružanja. Predsednik SAD Lyndon Johnson, u govoru koji je održao u Njujorku 20. aprila 1964. godine, istakao je da će se u toku sledeće četiri godine smanji proizvodnja obogaćenog uranijuma, što će za sobom povući smanjenje proizvodnje plutonijuma.⁹⁷ Iste godine predsednik Johnson je uputio i poruku konferenciji Komiteta osamnaest nacija o razoružanju⁹⁸ u kojoj se zalaže za »zamrzavanje jednog broja i određene vrste strateških nuklearnih ofanzivnih i defanzivnih sredstava za transport«, za delimičnu obustavu rada nekih reaktora i njihovu međunarodnu kontrolu, smanjenje opasnosti od rata izazvanog slučajem ili iznenadnim napadom i, najzad, za zaustavljanje širenja nuklearnog oružja na zemlje koje ga ne poseduju.

Na ovu Johnsonovu poruku SSSR je odgovorio memorandumom »o merama za usporavanje trke u naoružanju i za smanjenje međunarodne zategnutosti«⁹⁹, koji je, nešto izmenjen, Gromiko 7. 12. 1964. godine podneo XIX. zasedanju Generalne skupštine.¹⁰⁰ U Memorandumu sovjetska vlada predlaže sprovođenje mera koje bi doprinele usporavanju trke u naoružanju i daljem smanjenju međunarodne zategnutosti. Te mere bi bile: 1. povlačenje stranih trupa sa teritorija drugih zemalja; 2. smanjenje ukupnog obima oružanih snaga; 3. smanjenje vojnih budžeta; 4. zaključenje pakta o nenapadanju između NATO i Varšavskog pakta; 5. uspostavljanje denuklearizovanih zona; 6. sprečavanje daljeg širenja nuklearnog oružja; 7. mere za sprečavanje iznenadnog napada; 8. likvidacija bombardera; 9. zabrana podzemnih eksperimenata.

Na zasedanju Komisije za razoružanje održanom od 21. aprila do 16. jula dominirala je ideja o sazivanju Svetske konferencije za razoružanje. Taj stav zauzet je i u rezoluciji Komisije od 11. juna 1965. godine¹⁰¹, a potvrdila ga je i Generalna skupština na XIX. zasedanju.¹⁰²

U poslednje vreme postignuti su zapaženi rezultati u oblasti razoružanja. Oni govore da do sada uloženi naponi nisu bili uzaludni i da je Moskovskim ugovorom otvoren put daljem sporazumevanju velikih sila. Svakako najvažniji akti u tom periodu bili su Ugovor o miroljubivom korišćenju kosmičkog prostora i nebeskih tela i Sporazum o neširenju nuklearnog oružja, mada ovaj drugi još uvek nije dobio završnu formu.

Značaj prvog Sporazuma treba videti u vezi sa različitim gledištima koja nadvažno prostora vide u svetlu pozornice vojnih dejstava. Cooper, recimo, smatra da država, u skladu sa članom 51 Povelje UN, može da vrši pravo na samoodbranu »na kopnu, moru, u vazduhu ili u kosmičkom prostoru«.¹⁰¹ Javila su se i različita tumačenja izraza »mirno iskorišćavanje« kosmičkog prostranstva. Nacionalni zakon SAD, o aeronautici i kosmičkom prostoru iz 1958. godine pod »mirnim iskorišćavanjem« podrazumeva njegovo iskorišćavanje u »neagresivne svrhe«, što,

⁹⁷ Spoljnopolitička dokumentacija br. 3/1964.

⁹⁸ Spoljnopolitička dokumentacija br. 4/1964, str. 379.

⁹⁹ Spoljnopolitička dokumentacija br. 4/1964, str. 381—383.

¹⁰⁰ Spoljnopolitička dokumentacija br. 6/1964, str. 497—500.

¹⁰¹ J. Cooper: »Self—Defence in Outer Space and the United Nations«, Air Force, february 1962, p. 56.

drugim rečima, znači da dopušta njegovo vojno iskorišćavanje. Beresford smatra da ovaj izraz isključuje samo akte oružane agresije u kosmosu.¹⁰² Prema tome svi drugi akti bili bi dopušteni (recimo lansiranje satelita za špijunažu).

Zbog svega toga, neophodno je bilo regulisati pitanja vojnih dejstava u nadvazdužnom prostoru.¹⁰³ Ujedinjene nacije su na tom planu pristupile donošenju izvesnog broja rezolucija od kojih treba navesti Rezoluciju o miroljubivom korišćenju kosmosa iz decembra 1961. godine¹⁰⁴, kao i rezoluciju iz oktobra 1963. godine.¹⁰⁵ Ova druga rezolucija, usvojena aklamacijom¹⁰⁶, je rezultat saglasnosti SAD i SSSR da ne lansiraju u nadvazdušni prostor bilo kakve naprave koje bi nosile nuklearno oružje. Rezolucijom se pozivaju države »da se uzdrže od izbacivanja u zemljinu orbitu bilo kakvih sprava koje nose nuklearno ili bilo koju drugu vrstu oružja za masovno razaranje, da se uzdrže od postavljanja takvih oružja na nebeska tela, kao i od njihovog smeštaja u vasionu na bilo koji način«.

Na XXI. zasedanju doneta je rezoucija A/2222 pod nazivom »Ugovor o regulisanju istraživanja i korišćenja kosmosa, uključujući Mesec i druga nebeska tela«¹⁰⁷, a 27. januara 1967. godine došlo je do zaključenja Ugovora o miroljubivom korišćenju kosmičkog prostora i nebeskih tela, koji je već i stupio na snagu, pošto su ga ratifikovali SAD, SSSR i V. Britanija. Ovaj Ugovor, posle Moskovskog ugovora iz 1963. godine, kao »najznačajniji pravni akt između država sa različitim društveno-ekonomskim sistemima«¹⁰⁸, zabranjuje stacioniranje u navazdušnom prostoru nuklearnog oružja ili bilo koje druge vrste oružja za masovna razaranja. Ograničava se korišćenje Meseca i drugih kosmičkih tela isključivo u miroljubive svrhe, mada se u vezi sa tim postavlja niz problema: teškoća razgraničavanja miroljubivih i ratnih ciljeva, slab sistem međunarodne kontrole itd.¹⁰⁹

Drugi značajan uspeh na polju razoružanja Ujedinjene nacije su postigle zaključenjem sporazuma SSSR i SAD oko predloga ugovora o zabrani širenja nuklearnog oružja.¹¹⁰ Sporazum je došao kao rezultat

¹⁰² S. Beresford: »Surveillance Aircraft and Satellites. A Problem of International Law«, *The Journal of Air Law and Commerce*, no 2/1960, p. 110.

¹⁰³ Ch. Chaumont: *Le droit de l'espace*, Paris, 1960, pp. 93 et ss.

¹⁰⁴ General Assembly, official Records, Sixteenth session, Resolution 1721 of 21 december 1961.

¹⁰⁵ General Assembly, Official records, Eighteenth session, Supplement no 15, document A/5515.

¹⁰⁶ Spoljnopolitička dokumentacija br. 1/1964, str. 6.

¹⁰⁷ A. Peleš: »Sporazum o kosmosu«, *Pregled* br. 6/1967, str. 623—629.

¹⁰⁸ Smilja Avramov: »Značaj i karakteristike Ugovora o kosmosu«, *Međunarodni problemi* br. 1/1967, str. 77.

¹⁰⁹ O nedostacima Ugovora videti S. Avramov: op. cit, str. 78 i dalje.

¹¹⁰ O opasnostima ulaska novih država u atomski klub govori i John F. Kennedy: op. cit, pp. 31 et ss.

niza predloga i protivpredloga¹¹¹ dveju najvećih nuklearnih sila. Ti predlozi naišli su na živo reagovanje pojedinih država tako da su podnošeni nacrti jednostranih deklaracija o nesticanju nuklearnog oružja.¹¹² Sa svoje strane, SAD i SSSR podneli su svoje zasebne predloge posvećene ovom pitanju: SAD su podnele »Nacrt sporazuma o sprečavanju širenja nuklearnog oružja«¹¹³, a SSSR »Nacrt ugovora o sprečavanju širenja nuklearnog oružja.«¹¹⁴ Usledila je zatim inicijativa osam neangažovanih zemalja¹¹⁵ članica Komiteta osamnaestorice, koje su podnele svoj zajednički memorandum o ovom pitanju¹¹⁶, a potom je doneta i rezolucija Generalne skupštine¹¹⁷, kojom se od svih zemalja zahteva da se angažuju na zaključenju sporazuma o zabrani širenja nuklearnog oružja i u tom cilju poziva se konferencija Komiteta osamnaestorice da hitno razmotri ovo pitanje. Međutim, i pored sve te aktivnosti, najvažnije je bilo postići saglasnost SAD i SSSR oko zajedničkog teksta Sporazuma. Ostvarenjem njihove saglasnosti putem neposrednih međusobnih kontakata o tekstu predloga Ugovora, najvažniji deo posla bio je završen. Predlog je, zatim, dat na usvajanje državama, iako je, i ovog puta, pitanje kontrole ostalo neregulisano.

* * *

Na kraju treba dati opšti zaključak o rezultatima koji su po pitanju razoružanja postignuti u okviru Ujedinjenih nacija i označiti probleme koji su ostali nerešeni i na kojima treba posebno raditi. Pokazalo se da je razoružanje usko povezano sa međunarodnim odnosima. Uvek kad su odnosi, pre svega velikih sila, govorili o atmosferi poboljšanja, na vidiku su bili sporazumi. Kad bi se, međutim, međunarodna situacija izmenila, države su napuštale radove u različitim organima koji su se bavili ovim problemima. Jedan od glavnih razloga dosadašnjih neuspeha bio je vezan za nepoverenje među državama. Ono se jasno ispoljavalo u diskusijama predstavnika pojedinih država koje su se u izvesnim trenucima, ne tako retkim, svodile na međusobno optuživanje. Velika pažnja u Ujedinjenim nacijama posvećena je kontroli razoružanja, i to kako načinu kontrole, tako i pitanju prevashodne uloge kontrole ili razoružanja, što se vidi i iz brojnih rezolucija posvećenih ovom problemu. I pored različitih rešenja koja su predlagana, do konačnog uspeha nije moglo da se dođe iako su optimistička raspoloženja nekada imala dosta osnova (prihvatanje francusko-britanskog predloga o razoružanju od 11. juna 1954. godine). Saglasnost nije bila, u proseku, postignuta ni u tome treba li prvo pristupiti smanjenju nuklearnog potencijala pa

¹¹¹ Treba ponovo pomenuti Johnsonovu poruku Komitetu 18 nacija o razoružanju u toku 1964. godine, sovjetski memorandum »O merama za usporavanje trke u naoružanju i za smanjenje međunarodne zategnutosti«, predlog Gromika od 7. 12. 1964. godine.

¹¹² Spoljnopolitička dokumentacija br. 6/1965, str. 472.

¹¹³ Ibid., str. 469 i dalje.

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ U toj brojnoj aktivnosti svoj doprinos sprečavanju daljeg širenja nuklearnog oružja dala je i Jugoslavija. Ona je maja 1965. godine podnela svoj memorandum kojim je obuhvaćeno i ovo pitanje — Milorad Božinović: Razoružanje, izdanje Kulture, sveska br. 13, Beograd, 1965, str. 40.

¹¹⁶ Spoljnopolitička dokumentacija br. 6/1965, str. 473—474.

¹¹⁷ A/RES/2028(XX), 23. novembar 1965. godine.

onda klasičnog li ići u suprotnom pravcu. Kad je to pitanje rešeno, borba mišljenja se vodila oko načina koji bi bio najcelishodnije da se razoružanje ostvari u ravnoteži. Još jedan uzrok neslaganja krio se u pitanju da li političko rešavanje i razvoj međunarodnog poverenja treba da prethode sprovođenju glavnih mera razoružanja ili izvesne mere razoružanja treba da ojačaju povoljnu atmosferu za političko rešavanje i da utiču na uspostavljanje klime poverenja. Velika debata vođena je oko prioriteta bezbednosti ili razoružanja, mada se čini da se saglasnost sve više postiže oko uporednog tretmana obadva ova pitanja.

Sve su ovo bila pitanja na kojima i dalje treba raditi jer se u vezi sa njima do izvesnijih rezultata nije došlo. S druge strane, treba istaći i pozitivne rezultate koji su, prema naporima uložnim u Ujedinjenim nacijama, skromni, ali koji zbog te činjenice ni u kom slučaju ne gube od značaja. Postignuta je, na primer, saglasnost oko nekih proceduralnih pitanja (oformljenje paritetnih organa) i o nekim stavovima drugorazrednog značaja (utvrđeni plafon za trupe i klasično naoružanje, smanjenje naoružanja do nivoa koji postoje u određenom periodu). Pozitivan rezultat je i prihvatanje stava da nuklearno i klasično razoružanje treba da bude ostvareno u ravnoteži i međusobnoj zavisnosti, kao i saglasnost da sredstva oslobođena smanjenjem naoružanja treba da budu upotrebljena za pomoć nedovoljno razvijenim zemljama. Države su se, zatim, složile da razoružanje treba sprovoditi postepeno.

O izvesnom broju problema vezanih za razoružanje države su se, kao što se vidi, saglasile. To, međutim, nije mnogo doprinelo konačnom rešenju pitanja razoružanja, čak ni u nekim užim oblastima. Uvek se na kraju svega postavljalo pitanje načina na koji bi se to postilgo, a o kome nije bilo moguće naći zajednički jezik. Očevidan primer je niz rezolucija o kojima smo već govorili.

Najveći uspeh do danas postignut je Ugovorom o zabrani eksperimenata nuklearnim oružjem u atmosferi, kosmosu i pod vodom, koji i pored navedenih nedostataka predstavlja korak koji je potvrdio da nije tako teško postići saglasnost i oko važnih pitanja. To još potvrđuju i Ugovor o kosmosu, kao i američko-sovjetski Predlog ugovora o zabrani širenja nuklearnog oružja, na čiji se tekst već stavljaju amandmani.

Sve ovo pokazuje da će budući rad na ovom tako važnom, a u isto vreme i tako teško rešivom problemu, dati više nade nego što je to bio slučaj do sada i da će Svetska konferencija o razoružanju biti značajan događaj od koga treba očekivati značajne rezultate.

Slobodan Milenković
asistent Pravno-ekonomskog
fakulteta u Nišu

SUMMARY

In this paper the author considers the question of disarmament in the United Nations. The author divided its work into six phases according to the organs that in different periods worked on the disarmament problems. First phase begins with the first session of the General Assembly and ends in 1952. That is the period of the Commission on Atomic and Commission on Classic Armament, period which principle characteristic was monopol of the USA in the sphere of atomic armament and domination of the Soviet Union in classic weapons. All the resolutions and proposals of these powers, concerning armament questions in that period, went through resistencies of the two powers which reflected their relation in armament. That was the principle reason for establishment of the united Commission on Armament of twelve membes, with which the second phase began (1952—1953). Commisssion of Twelve worked in New York in the amosphere loaded with McCarthyism and it was too numerous to function sufficiently. That is why in 1953. a Subcommittee of Five was formed which worked untill 1957. With its formation begins the third phase. In that period small countries had greater influence in the General Assembly, intensity of the cold war decreased and that all contributed to approaching in the views of the East and West. Proposals of the USA and USSR had many common points. But the question of disarmament remained unsolved. In that period Yugoslavia also submitted its proposal of the resolution on July 10 of 1956. In the fourth phase (1957—1959) Soviet Union dissatisfied with the numerous dominance of the Western powers at the sessions of organs that discussed armament questions, demanded that future organs should be formed on parity basis. Membership of the Commission on Disarmament was broadened from 12 to 26, and in 1958. Commission embraced all the member-states of the United Nations. That period of the „experts' government" is well known because of the two conferences held at that time: Conference of the Experts on the Protection from Sudden Attack and Conference on the Suspension of Nuclear Tests. Upon the insistence of the USSR a parity organ was established — Committee of Ten (1959—1961), with which the fifth phase began. Committee had not much success though during its existence it was much spoken about general and complete disarmament. At last, in 1961. was formed Committee of Eighteen. With its establishment the six phase began which according to its results was the most succesfull up till now. During its existence was concluded in 1963. Agreement on the Ban of the Nuclear Weapons Tests in Atmosphere, Outer Space and Under Seas and Agreement on Outer Space, and an agreement concerning the proposal of the nuclear weapons proliferation ban was reached between the USA and USSR.

At the end, the author points out at the results achieved in the field of disarmament, and at the problems which remained unsolved and upon which it should be worked.

